

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Політичний режим є важливою характеристикою функціонування політичної системи. Інституційно подібні політичні системи можуть функціонувати у різних політичних режимах, тому на етапі динамічних соціально-політичних трансформацій саме порівняльні дослідження політичних режимів набувають особливої ваги.

Актуальний стан політичних трансформацій в Україні, пов'язані із цим виклики та проблеми обумовлюють підвищену увагу науковців та громадськості до проблеми трансформації політичного режиму в нашій державі.

Досвід трансформації Республіки Польща, яка однією з перших серед держав колишнього радянського блоку стала на шлях демократизації, певною мірою є модельним для посткомуністичних країн. Разом із тим, не вщухає дискусія щодо ймовірності застосування даної моделі до тих країн, які знаходяться у відмінних конкретно-історичних умовах та на різних стадіях трансформаційного процесу. Доцільність здійснення порівняльного аналізу трансформацій політичних режимів України та Республіки Польща полягає в тому, що в обох державах наявні співставні стартові умови демократичної трансформації, хоча хронологічно ці етапи не співпадають і можна констатувати певне запізнення трансформацій в нашій державі, де, на відміну від Республіки Польща, одночасно відбуваються процеси трансформації політичного режиму, державотворення, побудови політичної нації, які потребують наукового обґрунтування та практичних рекомендацій.

Тому проведення комплексних порівняльних досліджень трансформації політичного режиму України стає актуальним і важливим науковим завданням як для політичної науки, так і політичної практики. Це переконує в необхідності поглибленого дослідження запропонованої автором теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах наукової теми: «Політичні, соціально-економічні і етнонаціональні процеси та внесок визначних громадсько-політичних діячів у їх розвиток у південному регіоні України», що розробляється Центром політичних досліджень та кафедрою політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили (державний реєстраційний номер U103U008821), одним з виконавців якої є дисертант.

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є виявлення особливостей та специфіки трансформації політичних режимів України та Республіки Польща в контексті функціонування інститутів публічної влади та їх взаємодії з інститутами громадянського суспільства.*

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **задачі дослідження:**

– довести доцільність вибору Республіки Польща як адекватного об'єкту для здійснення науково значущих порівнянь її внутрішньополітичних процесів з близькими за змістом і спрямованістю політичними процесами в Україні;

- з'ясувати особливості початкового етапу політичних трансформацій, які обумовили подальшу специфіку еволюції політичних режимів України та Республіки Польща;

- визначити спільне та особливе у трансформаціях і функціонуванні основних державно-владних інститутів України і Республіки Польща;

- охарактеризувати у порівняльному аспекті принципи взаємовідносин між гілками влади та недержавними інститутами обох країн, співвідношення їх нормативної та фактичної ролі з точки зору характеристик політичного режиму;

- здійснити узагальнююче порівняння політичних режимів України та Республіки Польща на нинішньому етапі їхньої трансформації, використовуючи індекси демократії;

- обґрунтувати прогноз подальшої еволюції існуючих режимів, перспектив хабітуалізації демократичного політичного режиму у двох країнах.

Об'єкт дослідження – трансформація політичних режимів посткомуністичних країн.

Предмет дослідження – порівняльний аналіз трансформації політичних режимів України та Республіки Польща.

Методи дослідження. Ключовим для автора став метод порівняльного аналізу, як такий, що дав можливість індуктивного узагальнення наявної емпірики до рівня теоретичних побудов. При цьому застосовувалася стратегія бінарного порівняння країн, що межують між собою та належать до одного географічного ареалу. Це дало можливість виявити спільні характеристики політичних режимів та інтерпретувати їх як константи або незалежні змінні. Історико-генетичний підхід до досліджуваної проблеми дозволив прослідкувати трансформацію політичних режимів у ретроспективі на необхідну для адекватних наукових висновків глибину.

Розуміння політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи обумовило звернення до методів системного аналізу та структурного функціоналізму, внаслідок чого поглиблено проаналізовано функціонування основних структурних елементів політичної системи.

Необхідність неупередженого дослідження соціально-політичної дійсності, в якій перебуває сам автор, визначили його звернення до принципів об'єктивності, неупередженості та історизму.

Системно-історичний і порівняльно-ретроспективний підходи дозволили розглянути політичні режими України та Республіки Польща більше, ніж за 20 років, що дало можливість зрозуміти формування їх в динаміці політичного життя. Враховувалися окремі положення цивілізаційного підходу, який серед інших використовувався при інтерпретації виявленої специфіки.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена внеском автора в адаптацію бінарного порівняльного аналізу для досліджень специфіки трансформації політичного режиму України. В межах пропонованого дослідження отримано результати, що мають наукове значення:

уперше:

- концептуально обґрунтовано вибір Республіки Польща для порівняння з Україною принципом аналогії, що включає такі критерії, як близьке географічне та

геополітичне положення, спільність політичної історії на її важливих етапах, порівнюваний рівень соціально-економічного розвитку, слов'янський етнокультурний бекграунд державоутворюючих націй, стратегічний курс на інтеграцію до європейського політичного, економічного та правового простору;

– розроблено схему порівняння трансформацій політичних режимів України та Республіки Польща, що включила поетапне історико-ретроспективне дослідження трансформації та функціонування системи державно-владних інститутів (президентських структур у їх діалектичному взаємозв'язку з системою органів виконавчої влади, вищих законодавчих органів, судових систем);

– запропоновано розуміння політичного режиму в умовах трансформації як комплексної характеристики тих змін, які динамічно відбуваються у системі органів державної влади, в способах їх функціонування і взаємодії між собою, а також з інститутами громадянського суспільства та громадянами;

удосконалено:

– періодизацію основних етапів трансформації політичних режимів та реформування державно-владних інститутів України та Республіки Польща для виявлення та розв'язання проблем розвитку та функціонування інститутів державної влади у посткомуністичних країнах;

– визначення перспектив розвитку демократії у вказаних країнах;

дістали подальшого розвитку:

– характеристики понять «трансформація політичного режиму», «політичний режим», «індекси демократії» та їх аналогів в соціально-гуманітарних дослідженнях України і Республіки Польща;

– концептуалізація доцільного напрямку реформи політичної системи України як трансформації владно-централізованих відносин у владно – самоорганізаційні, оскільки український корпоративно-бізнесовий спосіб функціонування влади відрізняється від польського – ліберально-демократичного управління.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження дають можливість розширити теоретико-методологічні знання відносно трансформації політичних режимів, сприяють розробці теоретичних основ аналізу процесу політичної трансформації.

Здійснені автором обґрунтування вибору Республіки Польща як об'єкта для компаративного дослідження інститутів та процесів в Україні, а також схема, за якою здійснювалося порівняння, можуть використовуватись іншими дослідниками при подальших кроснаціональних дослідженнях.

З практичної точки зору, результати дослідження можуть бути цікавими для урядовців, політиків, аналітичних служб органів державної влади, експертної спільноти. Результати дослідження можуть бути також використані для теоретичного забезпечення зовнішньополітичної діяльності України щодо взаємодії з Республікою Польща.

Сформульовані в дисертації основні теоретичні положення можуть доповнити зміст навчальних курсів з політології, соціології, філософії, використовуватись при

розробці навчальних програм з порівняльної політології, а також відповідних спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового пошуку автора. Сформульовані положення, узагальнення, оцінки і висновки з рекомендаціями і пропозиціями обґрунтовані дисертантом на підставі особистих наукових досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки дослідження обговорювались на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Наукові та практичні аспекти розвитку Інституту історії і права в умовах Болонського процесу» (м. Миколаїв, грудень 2006); «Національна ідея та національний інтерес України: єднання заради майбутнього» (м. Сімферополь, грудень 2009); «Могилянські читання – 2010» (м. Миколаїв, жовтень 2010); міжнародна наукова конференція «Європа ХХІ століття – інтеграція в умовах кризи» (м. Слубіце, Республіка Польща, лютий 2011); «Наука в сучасному світі» (м. Москва, березень 2011); «Теорія і практика сучасної науки» (м. Горлівка, вересень 2011).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 14 авторських публікаціях, серед яких 5 наукових публікацій у фахових виданнях з політичних наук в Україні і 1 фахова стаття в іноземному виданні.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок. Список використаних джерел містить 392 найменувань, з яких 99 – іноземними мовами (31 сторінка).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, визначено методологічну базу і методи дослідження, показано наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів роботи.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади досліджень трансформації політичних режимів України та Республіки Польща» присвячено аналізу підходів до вивчення категорій «політичний режим», «трансформація політичного режиму», з'ясовано зміст трансформаційних процесів політичного режиму; обґрунтовано вибір Республіки Польща для порівняння з Україною.

У підрозділі 1.1 *«Сучасний стан дослідження проблеми трансформації політичних режимів»* здійснено систематизацію джерельної бази дослідження, яка включила не лише наукові праці, але й нормативні та політичні документи, різнотипні джерела емпіричної інформації.

Відзначено, що підвалини до розуміння феномену політичного режиму, його різновидів і проблематики трансформації закладені у класичних працях З. Бжезінського, Є. Вятра, С. Гантінгтона, М. Джиласа, А. Лейпхарта, А. Пшеворського, Д. Растоу, Ф. Шміттєра та інших. У їхніх працях, поряд з визначенням основних термінів і критеріїв самого режиму та етапів його

трансформації, розроблялась проблематика пошуку необхідних передумов для появи стабільних демократій, підстав для їх успішного функціонування.

У 1990-х роках до наукового осмислення проблеми трансформації політичних режимів долучились і дослідники з посткомуністичних країн, зокрема України. Слід згадати роботи О. Власюка, В. Горбатенка, О. Долженкова, С. Катаєва, А. Колодій, Г. Колодко, Я. Корнаї, А. Міграняна, Г. Музиченко, С. Наумкіної, В. Полохала, А. Романюка, Ю. Сумбатьяна, А. Циганкова, В. Якушика та інших.

Поряд із тим, що окремі аспекти трансформації політичних режимів все більше стають об'єктами наукового дослідження, ця проблема у цілому залишається недостатньо вивченою. Так, неповною мірою висвітлена роль політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи, потребує уточнення методологія відбору конкретних країн для реалізації порівняльних досліджень та оцінка рівня демократичності політичних режимів. Все це актуалізує необхідність продовження вивчення проблеми політичного режиму з позиції системного узагальнення, через безпосередній зв'язок з політичними процесами, що відбуваються в Україні сьогодні.

У підрозділі 1.2 «Трансформація політичних режимів України та Республіки Польща як об'єкт наукового аналізу», враховуючи ключове значення поняття «режим» (поряд із поняттям «трансформація») для даного дослідження, автор пропонує вибудувати один типологічний ряд, а саме: «режим – політичний режим – політичний режим в умовах динамічної трансформації».

Як робочу модель прийнято таку схему дослідження політичного режиму, яка включає у себе аналіз системи органів державної влади, її елементів та відносин між ними. Визначено, що глибоке дослідження трансформацій політичного режиму України та Республіки Польща вимагатиме вивчення:

- системи органів державної влади, яким належить функція вироблення політичного курсу, стратегії суспільного розвитку, реалізація прийнятих рішень і контроль за їх виконанням;

- ретроспективи трансформації означених структурних елементів на достатню історичну глибину, а саме – з моменту початку розгортання чинних на даний час трансформаційних тенденцій;

- використання порівняльно-політологічного інструментарію як найбільш доцільного способу отримання нового наукового знання в умовах швидкоплинних змін досліджуваних феноменів;

- формалізації досліджуваних параметрів у цифровому вираженні за допомогою різного роду політологічних індексів, коефіцієнтів тощо задля можливості виявлення тенденцій розвитку та їх наочного відображення у вигляді таблиць чи графічних моделей.

Підрозділ 1.3 «Порівняльний аналіз як метод дослідження політичних трансформацій» присвячено проблемі адаптації інструментарію порівняльного аналізу для вирішення зазначених автором мети і задач дослідження.

На розвиток і вдосконалення методології компаративного аналізу політичних феноменів визначально вплинули доробки таких західних учених, як В. Адамські, Г. Алмонд, В. Бартон, Р. Далтон, М. Доган, С. Ліпсет, Дж. Пауелл, Д. Пелассі,

Дж. Сарторі та ін.

Однак, констатуючи здобутки як зарубіжної, так і вітчизняної політичної науки, слід зазначити, що компаративний аналіз досі системно не застосовувався для глибокого дослідження трансформації політичних режимів на посткомуністичному просторі. Враховуючи зазначене, доцільним видається аналіз двох споріднених історією і сучасною політичною ситуацією посткомуністичних країн, а саме – України та Республіки Польща. В цьому випадку сфера аналізу обмежується географічним регіоном, де однорідність середовища зумовлена рядом факторів: історією, культурою, рівнем розвитку, тобто всіма тими параметрами, які можуть бути використані як елементи контролю. За винятком історичного минулого політичних систем, автор умовно вважав ці параметри повністю тотожними і, таким чином, виключеними зі сфери аналізу, що дозволяє зосередитись на дослідженні та інтерпретації наявних розбіжностей з точки зору структурного функціоналізму.

У висновках до першого розділу зазначено, що у рамках даного дослідження критеріями для порівняння політичних режимів України та Республіки Польща визначені: структурні елементи системи органів державної влади; соціальні феномени, які справляють вирішальний системний вплив на характер діяльності органів державної влади й інститутів громадянського суспільства, на спосіб їхньої взаємодії між собою; компоненти свободи – політичні та громадянські права: свобода зборів та демонстрацій, рівність громадян перед законом, доступ до незалежної судової системи, рівність перед «силами безпеки», свобода бізнесу та головне – рівень їх реалізації, згідно з індексами Freedom House та Боллена.

Другий розділ «Трансформаційний розвиток інститутів державної влади в Україні та Республіці Польща» торкається принципів взаємовідносин між інститутами влади обох країн, співвідношення їх нормативної та фактичної ролі з точки зору характеристик політичного режиму.

У підрозділі 2.1 «Президентські структури у системі стримувань та противаг» зазначено, що протистояння президентської влади та парламенту є характерною тенденцією початкового етапу посткомуністичних трансформацій.

При цьому президентська структура влади в Україні, як і у Республіці Польща, значною мірою пов'язувалася з суспільними очікуваннями «сильної руки» і порядку, що дасть можливість зосередитись на цілеспрямованих реформах. Проте досвід двох країн показав: подібне очікування може справдитись, якщо в тій чи іншій країні дійсно проводяться демократичні реформи.

Як засвідчили політичні трансформації в Україні, несформованість громадянського суспільства, призначення суддів та силовиків президентом, тиск президентських структур на парламентарів, незалежно від юридичної схеми державної влади, утверджує фактично суперпрезидентський характер політичного режиму.

Президент Республіки Польща також має реальні і досить вагомні важелі впливу на політичний процес, але за умови наявності конструктивного Сейму. Це дає можливість стверджувати, що процес трансформації політичного режиму іде в напрямку консолідації західноєвропейської моделі парламентської демократії зі зверхністю Сейму над президентом і Радою Міністрів.

Підрозділ 2.2 «Верховна Рада України та Сейм Республіки Польща у процесі становлення національного парламентаризму» стосується аналізу практики діяльності законодавчої влади в обох країнах.

В Україні діє однопалатний парламент, у Республіці Польща структура парламенту принципово інша. В умовах відсутності правового забезпечення модернізаційних процесів постсоціалістичні країни зіштовхнулися з дилемою: приймати закони швидко чи забезпечити їх високу якість. Прагнучи вдосконалити процес законотворення, Республіка Польща запроваджує двопалатний парламент, що в перехідній державі є цілком виправданим. Рішення про створення в Республіці Польща другої палати парламенту було прийнято в процесі переговорів «Круглого столу» (6 лютого – 5 квітня 1989 року), які стали початком трансформації політичного режиму. Але, аналізуючи нинішні функції Сенату, автор схиляється до думки, що цей інститут втратив свою роль в законодавчому процесі і перетворився на другорядний орган. Щодо українського парламенту, то створення другої палати, можливо, має певний сенс. Це забезпечило б ширше представництво регіонів в парламенті і більшу ефективність прийнятих законів, хоча й суттєво б уповільнило і без того досить повільний процес законотворення в українському парламенті.

У підрозділі 2.3 «Функціонування системи виконавчої влади на етапах політичних перетворень» зазначається, що Конституція України визначила уряд як вищий орган у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів є своєрідною верхівкою виконавчої влади України, який, однак, при здійсненні своїх владно-політичних та владно-адміністративних функцій не може дозволити собі проведення незалежної від волі президента політики.

Існуючий дуалізм виконавчої влади призвів до фактичної відсутності самостійних владних повноважень у Прем'єр-міністра України як глави уряду, що не сприяє посиленню ролі Кабінету Міністрів, як основного механізму всієї системи державної влади в Україні.

Система організації державної влади Республіки Польща ґрунтується на розподілі та рівновазі законодавчої, виконавчої та судової влад, крім того, вона визначена як парламентсько-урядова: програма прем'єра повинна отримати вотум довіри парламентської більшості. Відзив прем'єра та кабінету міністрів можливий тільки через конструктивний вотум недовіри, тобто парламентська більшість повинна запропонувати нового прем'єра. Отже, незважаючи на верховенство сейму над президентом та урядом, у Республіці Польща сформувалась досить сильна й ефективна система управління (виконавча вертикаль влади), яка дає можливість не лише приймати, а й реалізовувати нові закони.

У підрозділі 2.4 «Становлення та реформування судових систем» відзначається, що процес здійснення судової реформи в Україні висвітлив цілий ряд проблем, які на сьогодні лише частково зняті. До найважливіших з них відносяться такі: 1) доступність правосуддя; 2) підвищення соціальної ефективності правосуддя; 3) розвиток адміністративного судочинства; 4) забезпечення незалежності суду.

Тому повчальним є досвід швидких трансформаційних процесів, яким

піддалася судова система Республіки Польща. Діє Всепольська Судова Рада, що має право висувати кандидатів у судді та здійснювати контроль за роботою судових органів. Судді призначаються Президентом Республіки за рекомендацією Судової Ради на необмежений строк. Президент має право блокувати пропозицію Ради (хоч прецедентів ще не було), але не може призначити суддю, якого не рекомендувала Рада. Для кандидатів на посади суддів наявним є більш спрощений кандидатський ценз.

У висновках до другого розділу зазначено, що схема організації законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, на тлі високої політико-правової культури, гарантує збалансованість польської системи влади у порівнянні з українськими державними структурами.

У третьому розділі «Інститути громадянського суспільства України та Республіки Польща у контексті політичних трансформацій» наголошується, що важливою характеристикою політичного режиму є стан громадянського суспільства.

Підрозділ 3.1 Зародження сучасного громадянського суспільства (1980-1992 рр.) присвячено ретроспективному аналізу становлення інфраструктури громадянського суспільства в обох країнах. Виходячи з досвіду України та Республіки Польща, зроблено висновок, що при авторитарному режимі політична опозиція утворюється завдяки громадянському суспільству.

Поряд із цим, автор наголошує, що рівень взаємодії української політичної опозиції з громадянським суспільством є недостатнім для розвитку демократичної держави. Певні проблеми у цьому спостерігаються і в Республіці Польща, що, на думку автора, є відображенням більш загальної тенденції кризи сучасної демократії. Політичні діячі обох держав сприймають політику лише як боротьбу за владу, що шкодить успішному розвитку суспільних процесів.

Розвиток громадянського суспільства завдяки громадському контролю, громадській опозиції за діяльністю і влади і опозиції може виправити таку ситуацію.

У підрозділі 3.2 «Партійна система у контексті політичних трансформацій» відзначено, що процес становлення партійних систем в Україні і Республіки Польща є досить схожим. Спрощений механізм реєстрації політичних партій в обох країнах на початку 90-х років на практиці призвів до появи сотень квазі-партій, а каталізатором укрупнення політичних партій та переходу від багатопартійності до багатопартійної системи стають чинні виборчі закони.

На відміну від Республіки Польща, в Україні партії стають безпосередніми учасниками боротьби за владу і, частково, – здійснення влади лише у другій половині 90-х років. Однак у цьому більше заслуг самої влади, а не партій через те, що вони радше є формою публічного функціонування і легітимації окремих груп бюрократичної та бізнесової еліти.

З іншого боку, напружена політична боротьба у Республіці Польща та навіть фактична рівновага парламентських сил, що траплялась неодноразово у політичній історії сусідньої держави, не справила суттєвого деструктивного впливу на законотворчий процес. На відміну від України, розбіжності політичних сил лівого

та правого спрямування стосуються головним чином темпів перетворень, але не зачіпають їх стратегічної спрямованості.

У підрозділі 3.3 «Засоби масової інформації як інститут недержавної влади» зазначається, що найважливішим засобом висловлення, формування, зміни громадської думки, формою контролю суспільства над державними структурами є засоби масової інформації.

Як показує досвід України та Республіки Польща, спрацьовують інституціонально детерміновані чинники політичної культури. Склалася вже певна традиція підміни справжнього реформування системи ЗМІ, утворення громадського телебачення та радіо простою мімікрією власників медіа-ресурсів під запити щоразу нової влади.

Загалом Україна не має репутації існування свободи мас-медіа, в той час як свобода засобів масової інформації в Республіці Польща є одним із найбільших польських досягнень у постсоціалістичних перетвореннях країни. Так, у результаті узагальнення та порівняння статистичних даних міжнародної організації Freedom House щодо свободи медіа в Україні та Республіці Польща з 1994 по 2012 рр., визначається, що Республіка Польща має «вільні медіа». За той самий проміжок часу українські медіа оцінюються як «частково вільні». Звідси можна зробити висновок про те, що за свободу слова та свободу медіа потрібно боротися та постійно їх захищати.

У підрозділі 3.4 «Трансформація органів місцевого самоврядування» відзначається, що на початковому етапі реформування і в Україні, і в Республіці Польща було відроджено європейські принципи місцевого самоврядування.

Проте слід констатувати, що в Україні невизначеність соціально-економічної спрямованості і орієнтирів розвитку справило негативний вплив на становлення органів місцевого самоврядування. Держава через незадовільний механізм фінансового забезпечення фактично перетворила місцеві ради в пасивних виконавців волі високопосадовців, звівши їх роботу головним чином до збирання податків, ведення статистики, організації виборчих кампаній. Втручання ж їх у вирішення господарських питань місцевого значення мінімальне.

Розвиток місцевого самоврядування в Республіці Польща забезпечують рівень конституційних гарантій, які відповідають принципам Європейської хартії місцевого самоврядування. Польська реформа місцевого самоврядування визнана експертами серед найуспішніших в Європі.

У висновках до третього розділу зазначено перспективи застосування польського досвіду в Україні. Наголошується, що у Республіці Польща демократичні інститути, принципи та норми утверджувалися поступово, протягом двох останніх століть. Визначено, що основною тенденцією становлення партійної системи в Республіці Польща стало подолання її посткомуністичного характеру, створення партійної конкуренції, забезпечення політичної участі у процесі боротьби за владу. В Україні ж трансформація відбувається у всіх сферах одночасно, в той час як вкорінена в суспільстві політична культура не заснована на компромісі та згоді, що не дає сформувати ефективну систему органів місцевого самоврядування, прозорість та відкритість ЗМІ. Певний оптимізм у цьому питанні

підтримує увага влади до дотримання Україною стандартів, необхідних для підписання Договору про асоціацію з ЄС.

У четвертому розділі «Індекси демократії як інтегральна характеристика політичних режимів України та Республіки Польща» наголошується, що одним із пріоритетних завдань сучасної політичної науки є пошук багатовимірної класифікації політичних режимів держав, що ґрунтується на розробленні та застосуванні комплексних методів порівняльного аналізу. Нині існує чимало концепцій критеріїв демократії, але серед запропонованих індексів демократії жоден не є універсальним. Дотримуючись цієї позиції для визначення оцінки рівня демократії політичного режиму, за основу беруться данні американської організації «Freedom House», яка вираховує індекси політичних прав та громадянських свобод та індекс політичної демократії Боллена, за допомогою якого можна виміряти не тільки рівень прав, а й рівень їх реалізації.

У підрозділі 4.1 «Оцінка рівня демократії політичного режиму України за допомогою індексів демократії» відзначено, що, за даними «Freedom House», Україна, яка єдина з країн СНД очолювала списки «вільних» з 2005 року, з 2010 року потрапила до категорії «частково вільних». Зниження рівня демократії торкнулося і таких країн Євросоюзу, як Франція, Угорщина, але в Україні зафіксовано найбільший регрес демократії серед усіх країн Європи.

За показником ступеня громадянських прав Україна зайняла місце у рейтингу демократії – одне з найстрімкіших падінь за останні роки в усьому світі (падіння на 13 сходинок упродовж 1999-2012 рр.). Наразі, за даними шкали Freedom House та індексом Боллена можна стверджувати про переміщення України з 2 на 3 місце з пониженням стану «вільний» на «частково вільний» політичний режим.

У підрозділі 4.2 «Рівень демократичності політичного режиму Республіки Польща крізь призму індексів демократії» відзначено, що, отримані результати за змінними індексу політичної демократії Боллена, Республіка Польща заслуговує на рейтингову оцінку, користуючись розрахунком у 68 балів. Відповідно, за рейтингом демократичних прав і громадянських свобод, з 2010 року Республіка Польща продемонструвала підвищення рівня свободи, опинившись у рейтингу «вільної» держави з повною демократією, який утримує по сьогодні.

За висновками «Freedom House», про успіхи трансформації цієї країни свідчить її вступ до НАТО та ЄС – міжнародних організацій, які висувають до своїх членів високі вимоги щодо додержання політичних свобод і громадянських прав та демократичності політичного устрою. Особливості такого переходу полягають в тім, що минає дуже короткий термін між легалізацією опозиції, запровадженням нефасадної багатопартійності та проведенням вільних конкурентних політичних виборів.

У висновках до четвертого розділу зазначено, що демократичний потенціал сучасних України та Республіки Польща є неоднаковим. Україна має своєрідну демократичну традицію, зате Республіка Польща менше зазнала авторитарних та тоталітарних нашарувань у власній політичній культурі, хоча ігнорувати авторитарні нашарування в ментальності польського народу теж не можна, вони зберігаються і дотепер, щоправда поступово втрачаючи свій вплив.

У висновках наголошено, що на основі здійсненого дослідження в дисертаційній роботі систематизовано основні наукові підходи до розуміння поняття «трансформація політичного режиму» в рамках порівняльного підходу.

1. Доведено, що посткомуністична політична реальність більшою мірою, ніж прийнято вважати, обумовлена комплексом успадкованих від попередньої історичної епохи феноменів, а саме: визначальним впливом соціального прошарку номенклатури; домінуванням авторитарних тенденцій політичної культури та свідомості; не сформованістю політичних націй у нових незалежних державах.

2. Найважливішим внутрішнім чинником трансформації виявився потенціал політичного управління в країнах Східної Європи, здатність нових еліт розуміти й захищати національні інтереси, боротися з корупцією та організованою злочинністю, використовувати переваги сильного централізованого апарату, успадкованого від попереднього режиму. В Україні підкреслено небезпеку консервації влади посткомуністичної номенклатури й авторитарних тенденцій, а також те, що антидемократичні елементи політичного процесу є у певному розумінні органічними характеристиками посткомуністичної реальності.

3. Розвиток інституту президентства в обох країнах визначається не стільки його юридичним статусом, скільки фактичним. Система влади, створена в Україні за роки незалежності, домінантою якої стала ідея сильної президентської вертикалі, на сьогодні в основному вичерпала потенціал конструктивізму. В країні сформувалися політичні суб'єкти, насамперед, політичні партії, громадсько-політичні об'єднання та рухи, органи місцевого самоврядування тощо, які здатні взяти на себе відповідальність за державу, регіони і територіальні громади, зосередивши питому вагу політичної відповідальності на парламенті та уряді. Отже, йдеться про підвищення ролі законодавчих та виконавчих органів влади на демократичних засадах. Прикладом може слугувати Республіка Польща, де повноваження Президента суттєво звужено за рахунок розширення відповідних повноважень двопалатного парламенту.

4. Щодо діяльності виконавчої гілки влади, то напівпрезидентська форма правління, що є основою політичних систем України та Республіки Польща, провокує основні неузгодженості та кризові ситуації в її системі. Співіснування двох паралельних владних структур – президентської та урядової – зумовлює труднощі у роботі останньої як в Україні, так і в Республіці Польща.

5. Еволюція судової влади у зазначених країнах означена спільним комплексом проблем, серед яких необхідно зазначити, перш за все, забезпечення доступності правосуддя, підвищення його соціальної ефективності, незалежності, розвиток адміністративного судочинства тощо.

6. Щодо розвитку місцевого самоврядування, то специфічними для України проблемами є: відсутність права обласних і районних рад створювати підконтрольні та підзвітні їм виконавчі органи; фінансова незабезпеченість місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; відсутність механізмів відповідальності посадових та службових осіб місцевого самоврядування перед відповідними місцевими радами; суперечливість процесу формування місцевого лідерства. Поряд з цим, місцеве самоврядування в Республіці Польща пройшло

значну еволюцію від нижнього щабля жорстко централізованої адміністративної системи влади до початків формування сучасної системи самоврядування як однієї з основ громадянського суспільства.

7. Розвиток політичних партій в обох країнах ускладнено тим, що вони виявились неспроможними щодо створення власної повноцінної вертикальної та горизонтальної структур. Значною мірою це пов'язано з відсутністю в суспільстві соціальної бази для взаємодії партії з соціумом. Стрімкий розвиток державних інститутів в Україні значно випередив становлення структур громадянського суспільства. На рівень розвитку структур громадянського суспільства в Україні справила негативний вплив незавершеність побудови української політичної нації.

8. Визначено комплекс рис і феноменів політичного режиму України, які зумовлюють його специфіку. Неупереджений порівняльний аналіз практики незалежного існування змушує зробити висновок, що має місце не просте відставання України від Республіки Польща, а якісна відмінність внутрішніх трансформацій. Суть авторської концепції полягає у наступному: трансформації політичних режимів республік колишнього СРСР, зокрема України та Республіки Польща, є конкретним проявом загальносистемних соціальних трансформацій у суспільствах такого типу і, відтак, мають низку спільних рис і ознак. Найбільш глибокі зміни сталися у системі державно-владних інститутів, результат трансформації яких у цілому нормативно відповідає схемам правових демократичних держав. Інститути громадянського суспільства демонструють здатність до трансформації, але якісний стрибок, який дозволив би констатувати наявність повноцінного громадянського суспільства, ще не відбувся, особливо в Україні. Нарешті, політична культура та свідомість, задемонструвала найбільшу опірність і консерватизм щодо трансформаційних змін, наслідком чого є низка авторитарних деформацій у реальному функціонуванні як державно-владних інститутів, так і структур громадянського суспільства. Це породжує ту чи іншу ступінь невідповідності між нормативним та реальним функціонуванням політичного режиму, причому така тенденція, як показує приклад України, може реалізовуватися у згортанні демократизації та консолідації авторитаризму. Відповідно, подолання згаданої тенденції стає головним завданням нинішнього етапу суспільно-політичних трансформацій посткомуністичних країн.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Срібна Т. В. Особливості політичних трансформацій України та Польщі / Т. В. Срібна // Сучасна українська політика : політики і політологи про неї. – Київ, Миколаїв, 2009. – Вип. 15. – С. 315-320.
2. Срібна Т. В. Трансформація політичних режимів України і Польщі / Т. В. Срібна // Наукові праці. – Миколаїв, 2009. – Вип. 109. Т. 122. – С. 85-87.
3. Срібна Т. В. Порівняльна характеристика трансформацій політичних режимів України та Республіки Польща / Т. В. Срібна // Наукові праці. – Миколаїв, 2009. – Вип. 97. Т. 110. – С. 35-37.

4. Срібна Т. В. Трансформація політичних режимів України і Польщі: порівняльна характеристика основних тенденцій / Т. В. Срібна // Наукові праці. – Миколаїв, 2010. – Вип. 137. Т. 149. – С. 62-65.
5. Срібна Т. В. Тенденції розвитку демократичної трансформації політичних режимів України та Республіки Польща у порівняльному аналізі / Т. В. Срібна // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – Вип. 4 (16). – С. 7-11.
6. Tatiana Sribna. Transformacja systemów politycznych Polski i Ukrainy: charakterystyka porównawcza głównych tendencji / T. V. Sribna // Srodkoeuropejskie Studia Polityczne. Wydawnictwo Naukowe. Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. – Poznan, 2011. – SP 3, 11. – S. 17-25.
7. Срібна Т. В. Трансформація політичного режиму України: сутність і напрями / Т. В. Срібна // Матеріали науково-практичної конференції «Наукові і практичні аспекти розвитку Інституту історії та права в умовах Болонського процесу». Збірник наукових праць за матеріалами конференції «Наукові аспекти розвитку інституту історії та права». – Миколаїв, 2006. – Вип. 1. Т. 1. – С. 96-101.
8. Срібна Т. В. Політичні трансформації посткомуністичних суспільств / Т. В. Срібна // Збірник наукових робіт студентів, магістрантів, аспірантів Інституту історії та права МДУ імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2007. – Вип. 2. Т. 2. – С. 225-230.
9. Срібна Т. В. Про результати наукової роботи з розробки кандидатської дисертації / Т. В. Срібна // Тези доповідей аспірантів МДГУ імені Петра Могили. – Миколаїв, 2008. – С. 71-72.
10. Срібна Т. В. Трансформації елементів політичного режиму України та Польщі / Т. В. Срібна // Матеріали науково-практичної конференції «Національна ідея та національний інтерес України: єднання заради майбутнього». Збірник наукових праць за матеріалами конференції «Таврійський економічний журнал». – Сімферополь, 2009. – Вип. 2. Т. 2. – С. 54-57.
11. Срібна Т. В. Трансформації політичних режимів України та Республіки Польща: порівняльна характеристика основних тенденцій / Т. В. Срібна // Матеріали науково-практичної конференції «Могилянські читання – 2010. Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний». – Миколаїв, 2010. – С. 18-19.
12. Срібна Т. В. Порівняльний аспект виміру трансформації посткомуністичних держав (України та Республіки Польща) / Т. В. Срібна // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Наука в сучасному світі», (22 березня 2011 р.). Збірка наукових праць за матеріалами конференції «Наука в сучасному світі». – Москва: «Спутнік+», 2011. – С. 254-259.
13. Срібна Т. В. Методологія порівняння трансформацій політичних режимів (на прикладі України та Республіки Польща) / Т. В. Срібна // Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції по філософським, філологічним,

юридичним, педагогічним, економічним, психологічним, соціологічним та політичним наукам «Теорія та практика сучасної науки», (29-30 вересня 2011 р.). Збірка наукових праць за матеріалами конференції «Теорія та практика сучасної науки». – Горлівка : 2011. – Вип. 13. Ч. 2. – С. 119-124.

14. Срібна Т. В. Трансформація політичних режимів України та Республіки Польща: порівняльна характеристика головних тенденцій / Т. В. Срібна // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції з питань європейської політики «Європа ХХІ століття – інтеграція в умовах кризи», (3-4 лютого 2011 р.). Збірка наукових праць за матеріалами конференції «Східноєвропейські політичні студії ». – Познань , Республіка Польща, 2011. – Вип. 3. – С. 71-72.

АНОТАЦІЯ

Срібна Т. В. Трансформація політичних режимів України та Республіки Польща: порівняльний аналіз.— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

Дисертацію присвячено дослідженню політичних режимів України та Республіки Польща в період системної трансформації. Політичний режим характеризує діяльність базових державно-владних інститутів і процес демократизації. Здійснено порівняльний аналіз комплексу проблем розвитку державно-владних інститутів в Україні та Республіки Польща, взаємодію, вплив та взаємовідносини їх з інститутами громадянського суспільства.

У дисертації проведений аналіз трансформації політичних режимів України та Республіки Польща з допомогою індексів демократії й доведено, що модель системи державної влади із сильним президентом не сприяє становленню демократичного режиму. За допомогою індексів демократії дана оцінка рівню демократії та руху до неї. Визначені перспективи хабітуалізації демократичного політичного режиму у двох означених країнах.

Ключові слова: трансформація, системна трансформація, політичний режим, трансформація політичного режиму, посткомуністична держава, громадянське суспільство, демократія, індекси демократії.

АННОТАЦИЯ

Срибная Т. В. Трансформация политических режимов Украины и Республики Польша: сравнительный анализ. - Рукопись.

Диссертация на получение ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Диссертация посвящена исследованию политических режимов Украины и Республики Польша в период трансформации. Дается анализ деятельности базовых

государственно-властных институтов, инфраструктуры гражданского общества, процесса демократизации. Исследованы теоретико-методологические аспекты применения сравнительного анализа к процессу трансформации политических режимов Украины и Республики Польша. Систематизированы подходы к изучению категорий «политический режим», «трансформация политического режима», разработанные в зарубежной и отечественной политологии; определены параметры трансформационных процессов в Республике Польша, ставшие предметом сравнения с сопоставимыми процессами в Украине.

С целью концептуального обоснования выбора Республики Польша для сравнения с Украиной применен принцип аналогии, включивший такие параметры (критерии), как близкое географическое и геополитическое положение, общность политической истории, сравнимый уровень социально-экономического развития, славянский этнокультурный бекграунд государствообразующих наций сравниваемых стран, стратегический курс на интеграцию в европейское политическое, экономическое и правовое пространство.

В работе осуществлен непосредственный сравнительный анализ комплекса проблем развития государственно-властных институтов в Украине и Республике Польша, взаимодействие, влияние и взаимоотношения их с институтами гражданского общества. Разработана схема сравнения трансформаций политических режимов Украины и Республики Польша, которая включила поэтапное историко-ретроспективное исследование трансформации и функционирования системы государственно - властных институтов (президентских структур в их диалектической взаимосвязи с системой органов исполнительной власти, высших законодательных органов, судебных систем).

Предложено понимание политического режима в условиях трансформации как комплексной характеристики тех изменений, которые динамически происходят в системе органов государственной власти, в способах их функционирования и взаимодействия между собой, а также с институтами гражданского общества и гражданами.

Проведение бинарного сравнительного анализа для исследований специфики трансформации политического режима Украины и Республики Польша привело автора к концептуализации вывода, что наиболее глубокие изменения случились в системе государственно - властных институтов, результат трансформации которых в целом нормативно отвечает схемам правовых демократических государств. Институты гражданского общества демонстрируют способность к трансформации, но качественный прыжок, который позволил бы констатировать наличие полноценного гражданского общества, особенно в Украине, еще не состоялся.

Доказано, что политическая культура и сознание продемонстрировали наибольшую сопротивляемость и консерватизм относительно трансформационных изменений, следствием чего является ряд авторитарных деформаций в реальном функционировании как государственно - властных институтов, так и структур гражданского общества.

Автор утверждает, что модель системы государственной власти с сильным президентом на постсоветском пространстве не способствует становлению

демократического режима. В Украине отмечено консервирование власти посткоммунистической номенклатуры и авторитарные тенденции, что привело к выводу о том, что антидемократические элементы политического процесса являются в определенном понимании органическими характеристиками посткоммунистической реальности, несмотря на то, что трансформационные процессы в Украине и Республики Польша объективно имеют модернизационную направленность. Относительно Украины, то стоит отметить, что за годы трансформации усилия по утверждению демократического правового государства и, в целом демократического политического режима носили в значительной степени формальный характер, преимущественно в виде нормативных документов и политических деклараций. В целом, анализируя политико-властные институты Украины, можем констатировать, что существующая в нашем государстве модель является достаточно действенной формой организации власти в смысле ее осуществления и удержания, включающей отдельные элементы авторитаризма, однако ее эффективность с точки зрения достижения социально значимых целей остается под вопросом. В то же время, без создания надлежащих условий для развития демократического правового государства, гражданского общества, рыночной экономики, Украине будет сложно добиться подписания и ратификации Договора об ассоциации с Европейским Союзом.

Проведенное исследование позволило выявить, что неудовлетворительное состояние экономики, институтов гражданского общества, дает основания ставить под сомнение эффективность имеющихся политико-властных институтов в Украине. Более того, здесь можно говорить о существовании определенного двойного стандарта: конституционной (декоративной) модели власти и той, которая существует в реальности и весьма отличается от моделей, которые существуют в демократических государствах (например, Республике Польша). Существует значительное расхождение между Конституцией как юридическим документом и фактическим состоянием ее соблюдения.

С помощью индексов демократии дана оценка уровню демократии и движения к ней. Определены перспективы хабиитуализации демократического политического режима в двух указанных странах .

Определены возможности использования польского опыта в дальнейшей трансформации политического режима в Украине.

Ключевые слова: трансформация, системная трансформация, политический режим, трансформация политического режима, посткоммунистическое государство, гражданское общество, индексы демократии.

SUMMARY

Sribna T. V. The transformation of political regimes of Ukraine and Poland: a comparative analysis. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – State Institution «Southern National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odessa, 2013 .

Dissertation deals with the political regimes in Ukraine and Poland in the period of systemic transformation. The political regime is undoubtedly one of the main parameters from the political point, as he describes the basic activities of state and government institutions and the process of democratization. The comparative analysis of complex problems of state and government institutions in Ukraine and Poland and interaction effects and their relationship with civil society is done. The thesis analyzed the transformation of political regimes in Ukraine and Poland with the indices of democracy and proved that the model system of government with a strong president is not conducive to the establishment of a democratic regime. With democracy indices assess the level of democracy and movement to it. The prospects of habituation of democratic political regime in the two aforementioned countries is defined.

Keywords: transformation, system transformation, the political regime, the transformation of the political regime, the post-communist states, civil society, indexes of democracy.